

Фалько С.А.

Національна академія Національної гвардії України

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ МІСІЙ В КРАЇНАХ ПЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ ТА ПІВНІЧНОЇ АФРИКИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.)

Стаття аналізує літературу та мемуари, що стосуються історії діяльності військових місій у країнах Переднього Сходу в другій половині XVIII – початку XIX ст. – важливого елементу воєнної модернізації в Османській імперії, Ірані, Єгипті та Тунісі в цей період.

Вивчення початкового етапу воєнної модернізації ісламських держав Азії та країн Північної Африки, що розпочалася в другій половині XVIII ст., складне дослідницьке завдання. Це пов'язано з відносно невеликою кількістю джерел, залишених цією епохою для науковців. Зазначена проблематика цікава сучасним історикам, які ставлять собі за мету вивчення витоків реформування азійських військ, проблем модернізації.

Початком військових перетворень у регіоні можна вважати період, що охоплює другу половину XVIII ст. Важливим засобом військової модернізації були запрошені французькі військові місії.

Другим, важливим етапом перетворень армії Османської імперії, держави Мухаммеда Алі в Єгипті, військ іранської імперії Каджарів є військові реформи, проведені в цих країнах у перших десятиріччях XIX ст. Тригером військових реформ вважається французьке військово-вторгнення до Єгипту 1798 р., а також епоха наполеонівських воєн, яка послідувала за ним. Дослідження є узагальненням сучасної науково-історичної літератури, присвяченої нашій проблематиці. Епоха, яку ми досліджуємо, залишила мемуарні джерела у вигляді спогадів офіцерів, що були учасниками дипломатичних і військових місій, направлених урядами Франції, Великої Британії, Пруссії до Османської імперії, Єгипту, Тунісу та Ірану. Ці джерела слугують одним із підмурків нашого дослідження, присвяченого такому важливому аспекту наздоганяючої військової модернізації у зазначеному регіоні як військові місії.

Вивчення участі іноземних офіцерів у військових перетвореннях військ в ісламських країнах являє собою маловивчену частину загальної наукової проблеми – вивчення історії модернізаційних процесів, що відбуваються в ісламських країнах Близького Сходу і Північної Африки впродовж тривалого часу. Дослідження дає змогу зрозуміти ці складні процеси більш детально.

Розглянута у статті література та мемуарні джерела дають змогу провести дослідження з метою узагальнення раннього етапу діяльності військових місій у країнах Передньої Азії в другій половині XVIII – на початку XIX ст. Цей науковий метод дає змогу просунути у вивчення історії діяльності військових місій з Європи в країнах Близького Сходу, уточнити низку закономірностей та особливостей передання військових знань у досліджуваній період і є перспективною науковою темою.

Ключові слова: військова модернізація, офіцери, воєнні інструктори, військові радники, воєнні місії, історіографія.

Присвячується моєму батькові, підполковнику Фальку Анатолію Івановичу, який в 1983–1986 рр. виконував обов'язки воєнного інструктора у ВПС лівійської армії.

Це дослідження з'явилося в пресі завдяки сприянню доктора історичних наук, професора Лейпцизького університету Елізабет Каске, яка небайдуже ставиться до війни в Україні та надає

гуманітарну допомогу нашій країні. Автор дякує за допомогу доктору історичних наук Оліверу Штейну, співробітнику Вільного університету Берліна та куратору музею баварської армії в Інгольштадті. Ласкаво надала свої роботи для організації досліджень відомий османіст, професор, доктор історичних наук канадського університету Онтаріо Вірджинія Аксан.

Постановка проблеми. Дослідження, присвячене військовій модернізації в країнах Азії в

другій половині XVIII – на початку XIX ст., в науковому контексті цікаве тим, що вивчає ні тільки історію військових перетворень, але і її вплив на трансформацію культури, політичних рухів, розвиток нових соціальних ідей та наслідки змін у багатьох напрямках життя азійських суспільств. Реформи в арміях та військовому виробництві в країнах Азії, традиційно не були ефективними без допомоги військових місій, закупівлі зброї європейського походження тощо.

Історія запозичень спеціалізованих військових знань між різними культурними цивілізаціями має давню історію. Країни і народи, які краще організовані у воєнному відношенні, у відповідь на прохання держав, що відставали у військовій справі, посилали своїх професійних командирів з метою допомогти в організації збройних сил. Ще в античні часи були відомі подібні випадки. Так, наприклад, спартанський полководець Ксантипп під час першої Пунічної війни у 255 р. до н.е. допоміг Карфагену реорганізувати армію й успішно запобігти вторгненню римлян у країну. Грецький полководець Дорілай допомагав цареві понтійської держави Мітрідату Євпатору перетворювати його військо подібно до найкращих армій елліністичних держав діадохів – спадкоємців великого полководця Олександра Македонського. Метою цих перетворень було створення сучасного для того часу війська для збройної боротьби з Римом за гегемонію в Греції.

Подібні випадки відомі і в пізніші часи. Наприклад, у 1453 р. угорський артилерист Урбан був найнятий турками і керував створенням гармат великого калібру османського війська напередодні знаменитого штурму Константинополя. На думку одного з відомих європейських дослідників військових реформ XVI–XVII ст. Джефрі Паркера, за часів так званої «порохової революції» інструкторська діяльність нідерландських офіцерів із найбільш боєздатних військ того часу допомогла шведському королю Густаву II Адольфу реформувати свою армію [1]. Ця перетворена армія змогла здобути вирішальні військові перемоги за часів Тридцятирічної війни 1618–1648 рр. І сьогодні в різних частинах світу, де ведуться бойові дії, військові фахівці передових армій пропонують свої послуги з поліпшення боєздатності збройних сил. Таким чином, дослідження історії передачі військових знань є актуальною науковою проблемою.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасної наукової літератури та мемуарних джерел, присвячених історії діяльності європейських військових місій у країнах ісламського Сходу

наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Слід зазначити, що, незважаючи на наявні праці з історії діяльності окремих військових місій у досліджуваному нами регіоні, на сьогодні ще не створено узагальнюючої праці, присвяченої даній науковій проблемі.

Дослідження є продовженням попередніх наукових студій з історії діяльності військових місій у різних регіонах світу в другій половині XIX – на початку XX ст. Варто зазначити, що автор статті вже брав участь у дослідженні (кажучи сучасною професійною військовою мовою) історії військового консалтингу [2; 3]. Ознайомлення з сучасною літературою та наявними мемуарними джерелами є шлях до вивчення початкових стадій історії інструкторської діяльності військових спеціалістів, які були направлені з Європи до Азії в епоху Нового часу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Контекстом дослідження діяльності європейських військових місій в Османській імперії, Ірані, Єгипті, Тунісі виступають події, пов'язані з продовженням роботи над створенням регулярних професійних армій у Європі, які відносяться до другої половини XVII–XVIII ст. Ці перетворені збройні сили надалі реалізовували і воєнно-політичні плани своїх урядів, поступово витісняючи військо східних правителів у різних регіонах Південно-Східної Європи та Передньої Азії. У цьому контексті найбільш відомою є історія єгипетської експедиції французької республіканської армії, яка була очолена Наполеоном Бонапартом. Численні військові поразки у війнах XVIII–XIX ст. змусили султана Османської імперії, шаха Ірану та інших правителів Сходу звернутися до європейських військових фахівців – французів, німців і британців – з метою домогтися запрошення офіційних військових місій для організації реформ із поліпшення стану військової справи в місцевих військах.

Нагадаємо, в цей період з 1735 по 1856 рр. лише Османська імперія воювала з росіянами сім разів, з імперією Габсбургів – два рази, з Францією – один раз, з Британією – один раз. Деякі дослідники називають цей період «залізним століттям» через безліч військових конфліктів.

Пропонується така періодизація дослідження діяльності європейських військових місій в азійських країнах у середині XVIII – на початку XIX ст.

Перший період – це час від середини XVIII ст., коли в Османській імперії з'явилися перші європейські офіцери-інструктори, до вторгнення

Наполеона Бонапарта до Єгипту в 1798 р. У цей період в Османській імперії та Єгипті було зроблено перші спроби перетворень збройних сил. Період має характерну особливість у сфері організації запозичення знань військових від фортифікаторів двох військових місій, які були делеговані від французького королівства на прохання султана допомогти османським військовим інженерам. У 1784–1789 рр. ці військові фахівці, направлені з Франції та Великої Британії, брали активну участь у модернізації османських фортець на Босфорі, чорноморському узбережжі та у вдосконаленні укріплень, розташованих на березі Дунаю. Таким чином, перші фахівці, запрошені турками з Європи, були військовими інженерами. Це свідчило про визнання османськими правителями відставання в галузі військової фортифікації та технології виробництва гармат, боєприпасів, пороху тощо. (Роль місій європейських військових інженерів у визначений період досліджував Хюмейр Бостан) [4].

Другий період – це час від військового вторгнення в Єгипет армії Французької республіки (на чолі з генералом Наполеоном) до процесів, пов'язаних із початком створення регулярної армії в Єгипті у 1822 р. Загалом цей період характеризується пануванням французької військової школи у справі передавання професійних армійських знань збройним силам в Османській імперії, Єгипті, Тунісі та Ірані, а також появою перших британських військових місій у Стамбулі (в 1799–1801 рр.) та Тегерані (в 1810–1822 рр.) Цей період також характеризується активною роботою військових місій із Великої Британії та Франції в Османській імперії та Ірані з метою створення ефективної військової сили, яку планувалося надалі використати для реалізації зовнішньополітичних планів Парижа чи Лондона. Досліджуваний період знаходиться в тіні наполеонівських війн та революційних перетворень у військовій справі, що охопила європейські армії в цю динамічну епоху. Ця доба, без сумніву, вплинула на реформи військ країн ісламського Сходу. Таким чином, ми спостерігаємо початковий процес загальних реформ збройних сил ісламських імперій (а не лише інженерної справи й артилерії) і безпосередню участь у них штабних, стройових, артилерійських, медичних військових фахівців.

Діяльність французької військової місії в Єгипті, яка була надіслана королівським урядом із Парижа в 1826 р., як і робота інших офіційних місій із Пруссії, Баварії, Великої Британії до країн регіону, є початком третього етапу історії

експорту військових знань на Схід. Нагадаємо, в 30-х рр. XIX ст. османська влада залучила до навчання німецьких інструкторів. У цей період відомий капітан Генерального штабу Г. фон Мольтке був важливою дійовою особою пруської військової місії в Османській імперії. Активно діяла й німецька артилерійська місія під керівництвом лейтенанта Ф. фон Кучковського, що була направлена урядом Пруссії до Стамбула в 1839 р. Вона налічувала у своїх лавах 30 офіцерів [5]. Тобто, діяльність військових місій значно поширилася. Закінченням третього періоду, на наш погляд, є Кримська війна 1853–1856 рр., коли французький імператор Наполеон III та британський уряд Пальмерстона відправили військові місії різного призначення до Османської імперії.

Слід звернути увагу на причини лідируючих позицій у військовій справі у досліджуваній період саме європейських держав. Відомий канадський дослідник Вільям Мак-Ніл вважає, що в Європі, і насамперед у Франції, Великій Британії та Пруссії, зразково було організовано такі напрямки військової справи: військова фортифікація; виготовлення й бойове застосування артилерії; активний процес перетворень штабної служби й військового управління; військова географія, яка мала зв'язок із топографією, що значно покращило організацію та планування бойових дій; системні масштабні експерименти в тактичній підготовці; удосконалення системи військової підготовки [6, р. 158–163]. Усі ці перетворення дали змогу європейцям здобути блискучі перемоги на полі бою над військами ісламських правителів Сходу на межі XVIII–XIX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою базою для аналізу досліджень за даним історичним напрямом будуть насамперед роботи вчених Туреччини та Єгипту. Водночас будуть розглянуті й роботи європейських та американських сходознавців. Літературу, присвячену діяльності військових місій на Сході, можна поділити на кілька напрямів. Головним критерієм цієї класифікації буде змістовий вектор досліджень.

Найбільш частіше досліджується тема політичних і дипломатичних заходів європейських держав на Сході, у контексті яких відбувалася діяльність військових фахівців з армій Франції, Пруссії, Італії та Великої Британії. До праць цього напрямку досліджень слід віднести роботи французького історика іранського походження І. Аміні [7], ізраїльського вченого Н. Тер-Оганова [8], дослідниці з Канади Вірджинії Аксан [9]. Вони розглядають зовнішньополітичні чинники та вплив європей-

ських держав на створення регулярних армій в Ірані та Османській імперії, а також проведення реформ в інших країнах регіону.

Цікавою напрямом, що стосується нашого дослідження, є аналіз процесу професійної праці військових фахівців з європейських армій під час реформ у військах ісламського Сходу. Центральна увага в цих працях приділяється деталізації змісту конкретним військовим перетворень османської, єгипетської, туніської та іранської армії, що були проведені наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Тут розкриваються масштаби та напрямки вдалих і негативних дій військових професіоналів із передових армій Європи у військах ісламських країн [10; 11].

Цікавий аспект, корисний для нашого дослідження, розглянутий у праці дослідника Кадіра Устуна [12]. Це передусім аналіз консервативних соціальних груп Османської імперії, які чинили опір військовим реформам у державі. Ці люди виступали проти нововведень в армії султана. Автор відповідає на складне питання щодо причин та наслідків консервативного опору реформаторам у Стамбулі. Це були вирішальні роки в долі імперії, яку на західних та північних кордонах тиснули російські, австрійські та французькі армії. Подібні аналітичні праці щодо реформування війська кадजारського Ірану належать британській дослідниці, відомій іраністці Стефані Кронін [13].

Серед праць європейських авторів важливими в контексті нашого дослідження є роботи французької вченої Оділь Моро. Дослідниця, використовуючи турецькі та французькі джерела, аналізувала біографічні відомості керівників військових перетворень в Османській імперії протягом XIX ст. [14].

Детально аналізується повсякденна діяльність європейських військових інструкторів в Туреччині у роботах наступних авторів: турецького дослідника Салтук Дуран [15], ізраїльського воєнного історика Єгуди Валлаша [16]. У цих працях розглядаються питання професійної роботи військових фахівців у сфері створення чіткої штатної структури, переозброєння сучасними рушницями та гарматами, організації більш ефективного управління підрозділами і частинами східних армій.

Головну увагу щодо формування офіцерського корпусу Єгипту, Османської імперії приділяв ізраїльський учений Авігдор Леві, який у своїй праці дуже ретельно та аргументовано деталізував складнощі початкового періоду реформ османського війська, проблемні питання становлення османського офіцерського корпусу. Він

розглядав створення офіцерського корпусу як найбільш важливу частину військових реформ султана Махмуда II, які проводилися в 20–30-х рр. XIX ст. [17]. Доповнюють праці Авігдора Леві роботи Месута Уяра [18], Баріса Атеса [19], Пауля Марті [11] які присвячені історії військових навчальних закладів та ролі європейських офіцерів у становленні освітньої системи під час проведення реформ в Османській армії та Тунісі.

Деякі дослідники звернулися до актуальної на сучасному етапі теми історичної науки – повсякденної соціальної історії. Типовим представником цього напрямку є історик з Єгипту Халед Фахмі [20]. Головними героями його монографії є єгипетські фелахі, які стали солдатами армії Мухаммеда Алі, а також тюркські офіцери, чиновники реформованої армії, які пройшли підготовку під керівництвом французьких та італійських офіцерів. Незважаючи на провідну тему роботи, дослідження спростовує думки багатьох єгипетських авторів щодо ліберальних позицій правителя Єгипту Мухаммеда Алі. Водночас у контексті теми автор приділяє багато увагу результатам діяльності європейських офіцерів щодо масштабних реформ у єгипетській армії в 1822–1840 рр. У праці Халеда Фахмі аналізується також участь у бойових діях єгипетської армії французів та італійців, які обіймали провідні офіцерські та генеральські посади в командуванні бойових частин, які воювали в Греції, Сирії, Палестині, Малій Азії, Судані та Аравії протягом 1811–1840 рр. В книзі Халеда Фахмі розкриваються проблеми та складнощі соціальної співпраці європейських військових фахівців з офіцерами та солдатами армії Мухаммеда Алі.

Продовжує тему соціальної історії реформованих армії Близького Сходу на початку XIX ст. стаття турецького вченого Вейсея Шемшека [21]. Вона присвячена повсякденному життю солдат ворожої єгиптянам вестернізованої османської армії. Він порушує дуже цікаву проблему соціального життя турецьких солдатів у епоху реформ Танзімату, а також вплив перетворень солдатської долі на ісламське населення Османської імперії.

Питання створення системи набору солдат до лав регулярної армії в Єгипту за моделлю європейських армій початку XIX ст. розглядається в праці вченого Джона Данна [22]. Автором досліджується європейській контекст цих масштабних реформ. Аналізу діяльності військових інструкторів в армії Єгипту, в контексті масштабної історії військ цей держави, приділяється увага в 5 та 6 розділах праці дослідника А. Макгре-

гора [23, р. 67–121]. Ця книга присвячена історії структурних, освітніх, інженерних реформ у цій новоствореної армії. Частина матеріалів у книзі приділено участі єгипетської армії в бойових діях у Судані, Аравії, Греції та Передній Азії. В роботі Дале Папаса аналізується діяльність французьких, італійських, іспанських офіцерів у модернізованій армії [24]. Корисна праця Е. Еріксона та М. Уяра надрукована в 2009 р. Вона популяризує історію османської армії. Частина матеріалу присвячена діяльності військових професіоналів з Європи в військах султана [25, р. 134–135].

Найскладнішим питання в контексті нашого дослідження є аналіз культурного протистояння та співпраці офіцерів європейських місій з ісламською елітою в Тегерані. Осмисленню культурних протиріч, що були на шляху професійної діяльності офіцерів-інструкторів у ісламському військовому середовищі, присвячена праця іраніста Д. Поттса [26]. Автор, користуючись мемуарними матеріалами європейських офіцерів та дипломатів в своїй праці розповідав про особливості діяльності місій з Британії, Франції в Ірані.

На наш погляд, аналіз історії діяльності військових професіоналів на Сході потребує додаткової роботи з матеріалами розвитку теорії воєнного мистецтва. Це пов'язано зі складними умовами через необхідність вивчення історії військової справи в контексті її революційного перетворення дослідженого періоду XVIII–XIX ст. З цієї причини для опанування нашої теми корисними є роботи авторитетних істориків з Канади В. Мак-Ніла та США Д. Блейка [6; 27].

Слід приділити увагу і наявним мемуарним джерелам, службовим документам учасників реформаторської діяльності – генералів, офіцерів-інструкторів, військових лікарів у збройних силах східних правителів того періоду. Такі спогади належать військовому лікарю зі складу британської місії Вільям Уйтман, який був направлений із Великої Британії до Стамбула в 1799–1801 рр. для участі у військовій експедиції османської армії до Сирії та Єгипту, які були захоплені французькою армією [28]. Важливими для нашого дослідження є службові документи керівника французьких військових інструкторів з першої офіційної місії в особі генерала П. Ф. Бойе, які були надіслані до

воєнного відомства у Парижі [29]. Ця унікальна збірка документів датується 20-ми рр. XIX ст. і має безліч свідчень про службову діяльність французьких військових спеціалістів в армії Мухаммеда Алі. Не можна залишити осторонь і мемуари капітана Г. фон Мольтке, відомого згодом як фельдмаршала та засновника прусського Генерального штабу, який перебував на той час у складі офіційної військової місії, надісланої з Берліна урядом королівства Пруссії в 1839 р. [30]. Це було зроблено на прохання султана з метою допомоги в реорганізації османських військ [5]. Особливо цінним для нас є аналіз участі армії, яку допомагав реформувати Г. фон Мольтке та його офіцери-колеги, у військових діях проти єгипетських військ у Сирії. Нагадаємо, що це була перша зустріч на полі бою азійських армій, модернізованих за європейськими військовими моделями. Дуже корисні для нашої теми спогади французького офіцера Г. Дурвілю, який проходив військовим службою інструктором кавалерії у військах Ірану [31].

Підбиваючи підсумок щодо аналізу праць науковців, присвячених воєнній модернізації у країнах ісламського світу, слід зазначити, що феномен військових перетворень на Сході в другій половині XVIII – на початку XIX ст., висвітлений в спогадах та мемуарах, полягає в багатовекторному впливі на різні сторони життя країн. Військова модернізація для багатьох країн була тригером безлічі перетворень у Туреччині, Єгипті, Ірані, Тунісі.

Висновки. Підкреслимо, що вищевказані дослідники провели ретельну роботу в напрямку аналізу діяльності європейських військових місій в ісламських країнах Переднього Сходу, але праці ні стосуються всього процесу в регіоні. Зазначена тема має значні перспективи в сучасній науці щодо узагальнення вивчення особливостей впливу західних воєнних технологій на політичну та культурну долю значної кількості країн регіону в визначений час. Матеріали вказаних наукових праць, дозволяють провести системний аналіз діяльності європейських військових місій в ісламських країнах в добу Нового часу. Узагальнююча робота дозволить суттєво доповнити наукові знання щодо історії військової модернізації на ісламському Сході в визначений час.

Список літератури:

1. Parker G. The “Military Revolution”. Military innovation and the Rise of the West, 1500–1800. Cambridge, 1988. 282 p.
2. Фалько С. А. Поставки зброї з Європи і США в Азію у другій половині XIX – початку XX ст.: порівняльний аналіз. *Воєнно-історичний вісник: Збірник наукових праць Національного університету оборони України*. К.: ЦП «Компринт». 2019. Вип. 4 (30). С. 19–31.

3. Фалько С. А. Діяльність воєнно-інструкторських місій європейських країн і США в арміях держав, що реформували збройні сили (остання третина XIX – перша третина XX ст.): проблеми та перспективи досліджень. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*. 2022. № 1. (13). С. 24–53.
4. Bostan Hümeýra. Defending the ottoman capital against the russian threat : late eighteenth century fortifications of Istanbul. History. Université Paris sciences et lettres; İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020. 378 p.
5. Stein Oliver. The Moltke Myth in German-Turkish relation. *Histori Compass*. Volume 17, Issue 7. 2019. https://www.researchgate.net/publication/333936089_The_Moltke_Myth_in_German-Turkish_relation
6. McNeill William. *The Pursuit of Power Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. Chicago : University of Chicago Press. 1982. 405 p.
7. Amini I. Napoléon et la Perse. Les relations franco-persanes sous le Premier Empire dans le contexte des rivalités entre la France, l'Angleterre et la Russie. Préface de Jean Tulard, de l'Institut. P.: le Félin, 2013. 252 p.
8. Ter-Oganov Nugzar. From Military Modernization to Nationalism and a National State in Qajar Iran. *History and Historians in the Context of the Time*, 2015. Vol. 14. Is. 1. P. 39–50.
9. Aksan Virginia. *Ottoman Military Power in the Eighteenth Century. Warfare in Eastern Europe, 1500–1800*. Edited by Brian J. Davies. Boston: Brill, 2012. P. 315–348.
10. Dunn P. John Khedive Ismail's Army. 2005. London. Routledge. 264.
11. Marty Paul. Historique de la mission militaire française en Tunisie (1827–1882). *Revue Tunisienne*. 1935. 23–24. P. 309–346.
12. Ustun Kadir. The New Order and Its Enemies: Opposition to Military Reform in the Ottoman Empire, 1789–1807. Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences. Columbia University, 2013. 287.
13. Cronin Stephanie. An experiment in military modernization: constitutionalism, political reform and the Iranian Gendarmerie, 1910–21, *Middle Eastern Studies*, 1996. P.106–138.
14. Moreau Odile. L'Empire ottoman à l'âge des réformes: Les hommes et les idées du “Nouvel Ordre” militaire 1826–1914. Istanbul : Institut français d'études anatoliennes ; Paris : Maisonneuve & Larose, 2007. 402 p.
15. Duran Saltuk. La guerre de Crimée et les réseaux de transports dans l'Empire ottoman (1854-1856). *Varia*. 3. 2015. P. 59–89.
16. Wallach L. Jehuda. Anatomie einer Militarhilfe. Die Preuisch–deutschen Militärmissionen in der turkei 1835–1919. Dusseldorf, 1976. 326 p.
17. Levy Avigdor. Select The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826–39. *Middle East Stud*. 1971. 2. P. 21–39.
18. Uyar Mesut. A. Varođlu Kadir. In Search of Modernity and Rationality The Evolution of Turkish Military Academy Curricula in a Historical Perspective. *Armed Forces & Society*. 2008. Vol. 35. 1. P. 180–202.
19. Ateş Barış. Military Advisory Missions and The Turkish Professional Military Education: An Uneasy Relationship. *Journal of Diplomatic Research*. 2022. 4 (1). P. 15–35. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jdr/issue/71570/1067873>
20. Fahmy Khaled. *All the Pasha's Men Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*. Cairo New York : The American University in Cairo Press, 1997. 330 p.
21. Veysel Şimşek. The First “Little Mehmeds”: Conscripts for the Ottoman Army. *The Journal of Ottoman Studies*. 2014. 44. P. 265–311.
22. Dunn. P. John. Conscription in Mehmed Ali's Egypt: A Napoleonic legacy. *Conscription in the Napoleonic Era. A Revolution in Military Affairs?* Edited By Donald Stoker, Frederick C. Schneid, Harold D. Blanton. London : Routledge, 2008. P. 175–187.
23. McGregor Andrew James. *A military history of modern Egypt: from the Ottoman Conquest to the Ramadan War*. Connecticut London : Westport, 2006. 312 p.
24. Pappas Dale. Grande Armée Veterans in the Egyptian Army of the Greek War of Independence 1824-1828. The Napoleon Series: January 2012. https://www.napoleon-series.org/military-info/organization/France/Miscellaneous/c_MissiontoEgypt1824.html
25. Erickson J. Edward, Uyar Mesut. *A Military History of the Ottomans : From Osman to Ataturk*. ABC–CLIO, History, 2009. 379 p.
26. Potts D.T. *A nook in the temple of fame. French Military Officers in Persian Service. 1807–1826*. Mage Publishers, 2022. 430 p.
27. Black Jeremy. *European Warfare 1660–1815*. London : UCL Press. 1994. 276 p.
28. William Wittman, *Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and Across the Desert into Egypt during the Years 1799, 1800 and 1801, in company with The Turkish Army and The British Military Mission*. London, 1803. 426 p.
29. Belliard Daniel. *Une mission militaire française auprès de Mohamed Aly: correspondance des généraux Belliard et Boyer*. (Caire : Institut français d'archéologie orientale, 1923. 140 p.

30. Moltke und Mühlbach zusammen unter dem Halbmonde, 1837-1839; Geschichte der Sendung preussischer Offiziere nach der Türkei 1837, des Kurdenfeldzug 1838 und des syrischen Krieges 1839. by Wagner, Reinhold. Berlin : A. Bath, 1893. 321 p.

31. Друвиль Г. Путешествие в Персию в 1812 и 1813 годах, содержащее в себе мало известные подробности о нравах, обычаях и духовных обрядах персиян; также о древнем и новом состоянии их армии и вообще о всем том, что принадлежит до регулярных и нерегулярных войск сего государства. СПб.: в Тип. у Плюшара, 1826. Ч. 1. 201 с.

Falko S.A. HISTORIOGRAPHICAL ASPECT A STUDY OF THE ACTIVITIES OF EUROPEAN MILITARY MISSIONS IN WEST ASIA AND NORTH AFRICA (SECOND HALF OF THE 18 – EARLY 19 CENTURY)

The article analyses the literature and memoirs related to the history of military missions in the Middle East in the second half of the eighteenth and early nineteenth centuries, an important element of military modernisation in the Ottoman Empire, Iran, Egypt and Tunisia during this period.

The study of the initial stage of military modernisation of Islamic states in Asia and North Africa, which began in the second half of the 18th century, is a complex research task. This is due to the relatively small number of sources left by that era for scholars. This is of interest to contemporary historians who aim to study the origins of Asian military reforms and the problems of modernisation.

The period spanning the second half of the 18th century can be regarded as the start of military reforms in the region. Invited French military missions were an important means of military modernisation.

The second important stage of modernization of the armies of the Ottoman Empire, Mohammed Ali state in Egypt and the troops of Iranian Qajar empire is the military reforms carried out in those countries in the first decades of the 19th century. French invasion of Egypt in 1798 and subsequent Napoleonic Wars is considered to be a trigger for military reforms. The study is a summary of modern scientific and historical literature on our subject. The era under study has left memoir sources in the form of memoirs of officers who participated in diplomatic and military missions sent by the governments of France, Great Britain and Germany to the Ottoman Empire, Egypt, Tunisia and Iran. These sources serve as one of the foundations of our study dedicated to such important aspect of military modernization in the region as military missions.

The study of foreign officers' involvement in military transformations in Islamic countries represents an understudied part of the general scientific problem – studying the history of modernization processes in the Islamic countries of the Middle East and North Africa over a long period, which allows us to understand these complex processes in more detail.

The literature and memoirs considered in the article allow us to conduct a study in order to generalise the early period of military missions in the countries of Western Asia in the second half of the 18th century and the beginning of the 19th century. The generalization of the history of military missions from Europe to the Middle East allows to clarify a number of regularities and peculiarities of the transfer of military knowledge in the period under study and is a promising research topic.

Key words: military modernization, officers, military instructors, military advisers, military missions, historiography.